

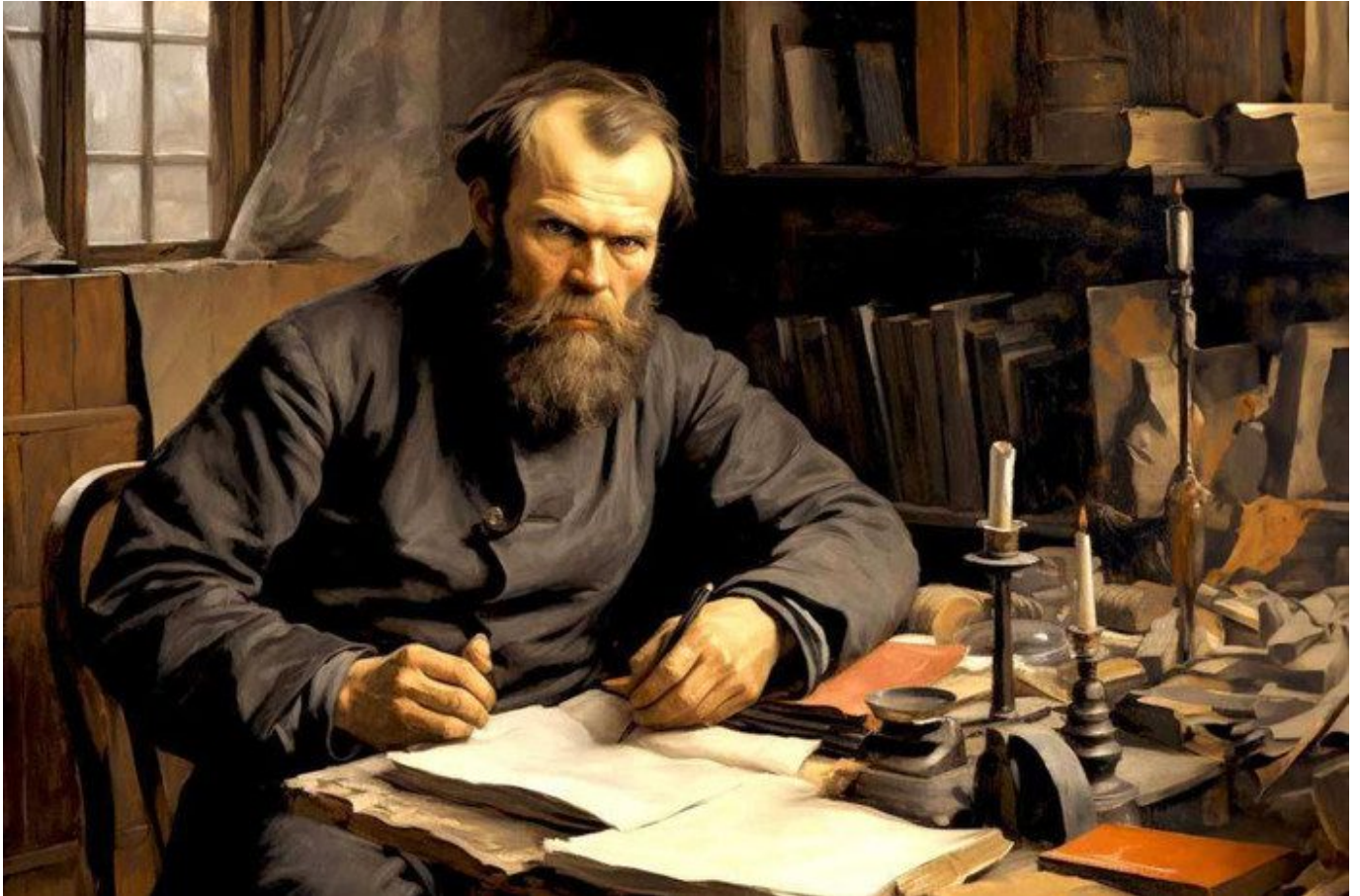
Dostoýewskiniň türkleri we yslama bolan duşmançylygy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dostoýewskiniň türkleri we yslama bolan duşmançylygy

DOSTOÝEWSKINIŇ TÜRKLERE WE YSLAMA BOLAN DUŞMANÇYLYGY

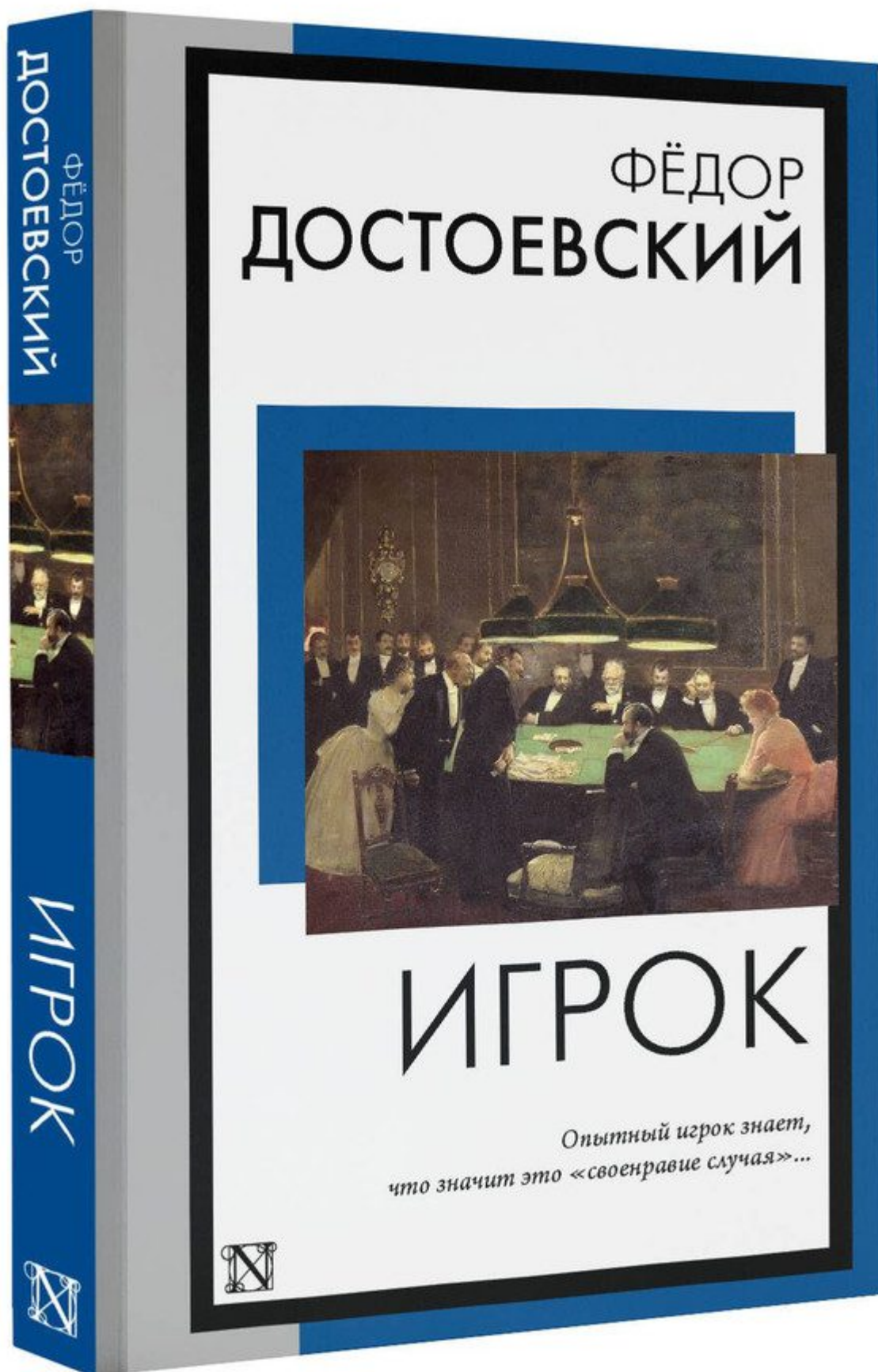
Dostoýewskiý rus we dünýä edebiyatynyň iň gowy ýazyjylarynyň biri. Muňa hiç hili şek-şübhe bolup bilmez. Emma biz bu gürrüňimizde onuň eserleriniň edebi tankydyňy etmekçi däl. Dostonyň şahsyýetini we türki halklara bolan aglabasy şahsy derejede ýerliksiz we fanatik duşmançylygyna ýakyndan seredip geçeliň.

Ilki bilen-ä, Dostonyň ýazyjylygy näderejede beýigem bolsa, öz şahsyýetiniň şolar ýaly pesligi adamy haýrana goýýar.

Onuň durmuşyny püçege çykaran iň esasy zadam humarbazlygy we ite bir sümek bergililigidi. Humar oýnap eden bergilerini üzmek üçin öz durmuşyndan täsirlenip we bary-ýogy 29 günüň

dowamynda «Humarbaz» eserini ýazypdyr.

Bu eserde ölemen humarbazlygyň ýazyjyny nädip örkläp goýandygyna we pulsuzlyk gorkusynyň nädip günbe-günden gerşiňi basyp duran agyr lagnaty ýükdügiene ýakyndan şaýatlyk edýäris.

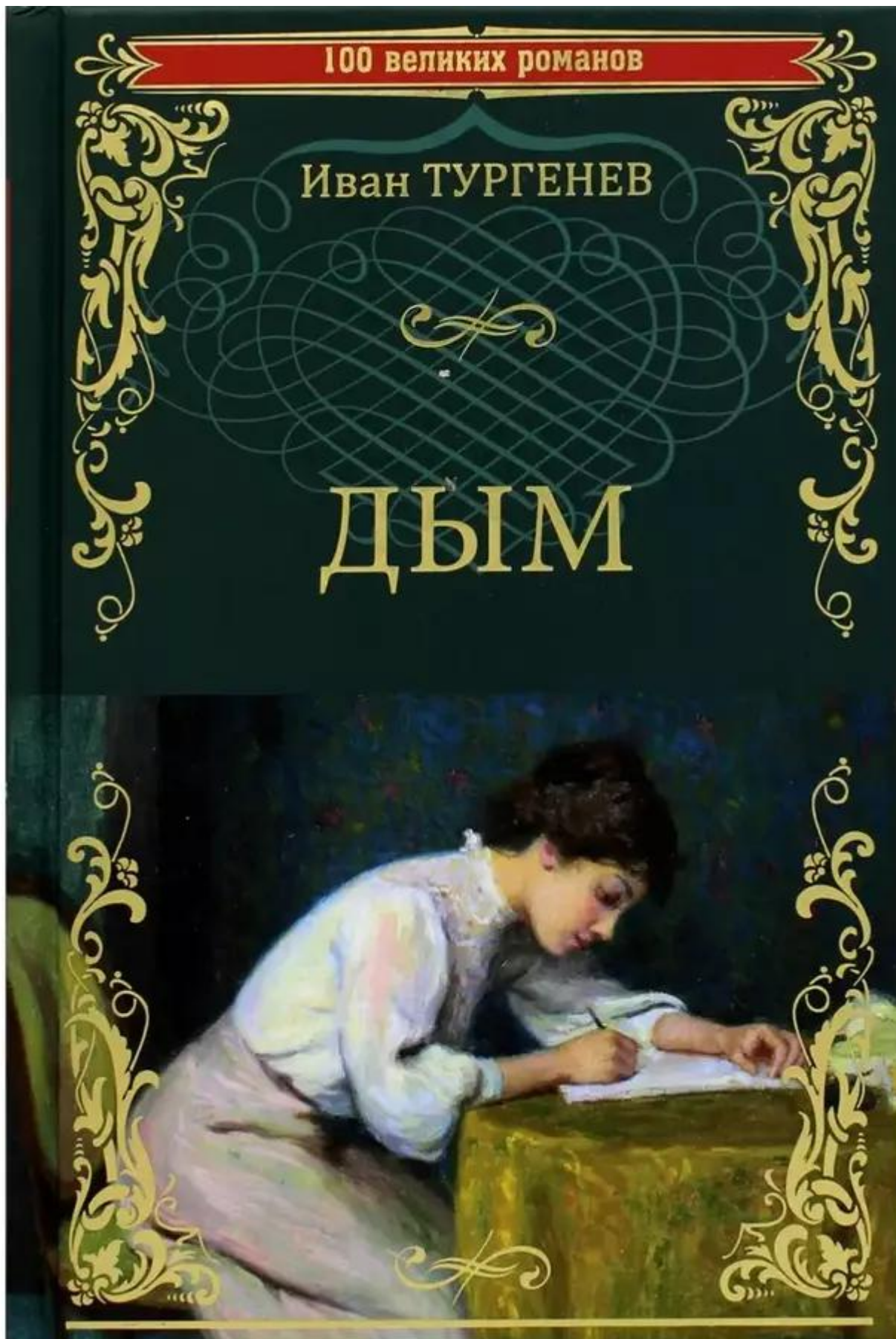

Belki-de, «Humarbaz» eserinde iň manyly jümle Alekseýiň endige öwrülen humarbazlygyny taşlamak üçin aýdýan «Ertir hemme zat gutarar, ertir...» sözleridir.

Kitap şeýle sözler bilen gutarýar. Ýagny, ol «ertir» Alekseý bilen deň derejede Dostoýewskiý üçinem hiç haçan ýetip gelibermändir. Üstesine Dosto öz durmuşynda-da bergilerini üzmek üçin yzygiderli bergi edipdir we bulary hiç haçanam üzmändir.

Meşhur ýazyjy Turgenew Dostonyň özünden pul karz alyp, soňam üzmändigini onuň şahsyýetindäki gowşaklygy bilen beýan edýär:

«Dostoýewskiniň meniň karikaturamy çekendigini habar berdiler. Ýeri bolýa, goý, öz-özünü güýmesin. Bäş ýyl öň ol Badende meniň ýanyma gelipdi, birwagt karz alan puluny bermäge däl-de, «Tüsse» («Дым») üçin maňa aç-açan sögmäge gelipdi. Onuň pikirçe, «Tüsse» halkyň gözüniň önünde ýakylmalydy. Bütün bu aýyplamalary sesimi çykarman diňledim. Şindi bolsa näme görýäris? Ähli wagşyýana pikirleri aýdanmyşym... Eger Dostoýewskiý aklyndan azaşmadyk bolsa, bu onda töhmet bolýar, hem men onuň aklyndan azaşandygyna hijem şübhelenemok. Her niçik-de bolsa, ol bularyň barsyny düýşünde gören bolmaly».

Dostonyň durmuşy we şahsyýeti bilen baglanyşykly gürrüňleriň ýüzlerçe kitaba ýetjekdigi üçin şu ýerde bes etsek gowy bolar. Onuň bize garşy duşmançylykly garaýşynyň astynda ýatan düýp

sebäbiñ rus nasionalistiniñ duýgulary bolandygyny aýdyp bileris.

Gynansak-sa, türk we musulman obrazlary onuñ eserlerinde erbetligiñ iñ soňky derejesine ýeren obrazlar hökmünde garsymyza çykýar. Muña mysal getirmeli bolsa, «Doganlar Karamazowlar» romanynda türkleriñ göwreli aýallary zorlaýan we çagalary öldürýän, talaňçy, aýal zorlap ýören iblis hökmünde suratlandyrylandygyny görkezip bileris.

Ýazyjy ýene bir eserinde türkleriñ Stambuly eýelemegini başa düşen iñ uly towkynälet hökmünde telim gezek nygtaýar.

Ýazyjy «Ýazyjynyň gündeligi» eserinde Stambuly tiňkesine diken ýagdaýda, ruslaryň şäheri hökmany suratda türkleriň elinden almalydygyny ýazýar. Ol türkleriň Stambulda ýaşamagy we dolandyrmagy pikirine arka durýan ýazyjylara-da takat getirip bilmändir:

«N.Ý.Danilewskiý Stambulyň wagtyň geçmegi bilen gündogar halklarynyň umumy şäheri bolmalydygy netijesine gelipdir. Bu

jemgyýetler ruslar bilen bilr Stambula hak-hukuga goldanyp eýe bolmalymyş.

Meñ pikirimçe, bular ýaly çemeleşme haýran galdyryjy. Ruslar bilen slawýanlaryň arasynda nähili deňlik bolmalymyş? Olaryň arasyndaky deňligi kim üpjün etmeli? Russiýany olar bilen hemme babatda deň tutup bilmejekdigimize görä, Stambula eýelik etmäge nädip olar bilen deňlik prinsipine esaslanýan ýörelgä eýerip bolar?..

Stambul biziňki bolmalydyr. Hawa, Stambul ruslar tarapyndan eýelenmelidir, şäher türklerden alnyp, hemişelik biziň elimize geçmelidir. Gysgaça aýdanda, diňe bize degişli bolmalydyr. Şäheri eýelänimizden soň, biz bu ýere slawýanlary we kimi islesek şony salarts. Şeýle-de prinsiplere goldanyp, ýöne bu şäherde slawýanlar bilen bile federatiw eýeçilik bolmaz...

Stambul Bosfor bogazyna we aýlaglara diňe Russiýa eýelik etmelidir. Stambulda goşun bölümlerimizi we harby-deňiz güýçlerimizi saklarys, garnizonlary, redutlary gurarys... Russiýa Stambuly häzir ele salmaly bolsa, munuň ýeke-täk sebäbi, özi üçin kesgитlän maksady we wezipesi bolanlygyndandyr. Slawýanlardan tapawutlylykda özüne kesgитlän ýolunda Russiýa ýçin beýleki ýaşaýyş we genetiki gurşawly problema Gündogar problemasydyr we bu problemanyň çözgüdi Stambuldan geçýär...

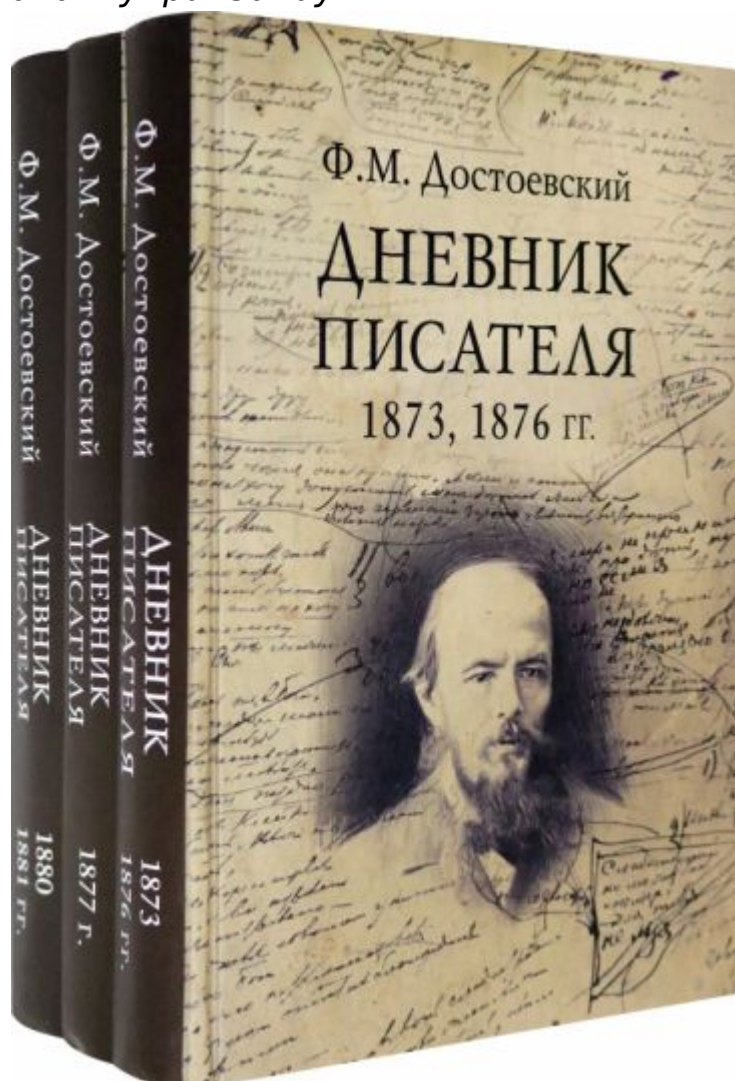
Hususanam, Stambul slawýan bileleşiginiň öňüni alýan we slawýanlartň sagdyn ýaşaýyş-durmuş şertlerine geçme prosesini bökdeýän ähli Slawýan we Gündogar dünýäsindäki oňsuzlyklary ýatyryp biljek funksiýany ýerine ýetirer. Şeýle ýagdaýda munuň ýeke-täk çykalgasy, Russiýanyň Stambuly diňe özi üçin, öz hasabyna eýelemegidir...

Stambul Gündogaryň merkezidir, şol bir wagtda-da dini merkezidir we munuň başynda Russiýa bardyr. Şäher Russiýa hökmany suratda gerekdir, hatda peýdalydyr, özüniň we tutuş Ýewropanyň ykbalynyň üýtgemegine baglanyşyklylykda az wagtlabam bolsa Peterburgy ýatdan çykarmaga we Gündogarda oturmaga mejburdyr.

Russiýa Stambula eýelik etmek bilen birlikde külli slawýanlaryň we slawýanlardan aýry tutulmaýan ähli Gündogar halklarynyň azatlyklarynyň goragçysy, kepillendirihisi bolar. Ýüzlerçe ýyllap dowam eden musulman agalygy bu jemgyýetler üçin birleşdiriji däl-de, zulüm ediji güýç bolupdyr we bu jemgyýetler olaryň agalygy astynda gymyldamaga-da milt edip

bilmändir, ýagny adam şekilli ýaşamandyrlar...

Russiýanyň bu uruşda anyk netije gazanyp biljek güýçde däldigine Danilewskiý ynanman biler... Stambuly basyp almak üçin şeýle uruşa çenli amatly pursat hiç haçanam bolan däldir (bolmazam), hususnam Ýewropanyň häzirkki ýa-da ýakyn geljekdäki syýasy ýagdaýy göz öňüne tutulanda, hakykatdanam amatly pursatdyr».

Şeýle sözler radikal dinçi fanatigiň däl-de, hut Dostonyň öz agzyndan çykypdyr.

Ýazyjy aýratynam Lew Tolstoýy ýigrenipdir. Ol Tolstoýy türkleri gowy görmekde we ýaşyryn musulmanlykda aýyplaýar. Tolstoý ýaly görnükli ýazyjylaryň eden eglşikleri sebäpli türkler ruslaryň başyna şunça dert-belalary getirenmiş.

Dosto edýän pikirleriniň çäginde eserleriniň ýaramaz gylykly gahrymanlaryny türklerden saýlap almaga ýykgyň edipdir. Dostonyň döreden iň erbet obrazlarynyň biri Gazziniň türk bolmagy-da tötänlik däl, elbetde.

ФЕДОР
ДОСТОЕВСКИЙ

*Записки
из Мёртвого дома*

Gazziniň obrazynyň janlandyrylan «Ölüler öýünden ýazgylar» («Записки из Мёртвого дома») powestinde türk gahrymanynyň gylyk-häsiýetini şeýle beýan edipdir:

«Şeýle-de onuň birmahallar wagtyny hoş geçirmek üçin kiçijik çagalary-da kyhlamakdan gaýtmandygyny aýdýardylar: Kiçijik çagany çola ýere çekip, ilki gorkuzýarmyş, gynaýarmyş. Görgüli çagajygy gorkuzmagyň, gözünüň oduny almagyň ýeterlik mazasyny görenden soňam kem-kemden, gyssanman, keýpihonlyk bilen ony kyhlaýarmyş».

Meşhur ýazyjy Stefan Sweýg Dostoýewskiniň ömrüniň ahyrlarynda şahsyýetindäki nogsanlyklaryň we syýasy samsyklaçlygyň azalmagyň deregine artandygyny ýazýar.

Muňa garamazdan ussat ýazyjy romanlaryny ýazanda, hamana başga obraza eýe bolýan ýaly ajaýyp stili we beýan edijiligi bilen kämil eserleri döretmegini dowam etdiripdir. Ýöne ol hemme ýaramaz gylygyndan el çekse-de türk duşmançylygyndan hijem el çekip bilmändir.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Şenbe, 30.03.2024 ý. Edebi makalalar